

Гносеологічні аспекти феномену кризи та природа антикризового управління за порівняльним аналізом країн ЄС

Гур'єв Владислав Олександрович

аспірант, кафедра управління та адміністрування, Навчально-науковий інститут «Каразінська школа бізнесу», Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна, <https://orcid.org/0009-0000-2667-0633>

Уваров Ігор Сергійович

аспірант, кафедра управління та адміністрування, Навчально-науковий інститут «Каразінська школа бізнесу», Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна, <https://orcid.org/0000-0003-0128-6656>

Васильєв Олексій Вікторович

Професор, кафедра управління та адміністрування Навчально-науковий інститут «Каразінська школа бізнесу», Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна, <https://orcid.org/0000-0003-1819-6761>

Прийнято: 07.08.2024 | Опубліковано: 29.08.2024

***Анотація:** Стаття присвячена дослідженню гносеологічних аспектів феномену кризи та природи антикризового управління за порівняльним аналізом країн ЄС. Дослідження спрямоване на аналіз гносеологічних аспектів кризи та ефективності антикризового управління в країнах ЄС з метою розробки універсальних моделей та рекомендацій для підвищення стійкості економік до кризових явищ. Для проведення дослідження було*

використано комплексний підхід, що включає аналіз наукової літератури, порівняльне дослідження політик різних країн ЄС та експертні оцінки. Для аналізу даних застосовано методи кількісного та якісного аналізу. Дослідження виявило, що ефективність антикризового управління залежить від комплексу факторів, включаючи інституційну спроможність, рівень соціальної згуртованості, швидкість прийняття рішень та гнучкість економіки. Порівняльний аналіз країн ЄС дозволив ідентифікувати кращі практики та виявити прогалини в антикризовому управлінні. Отримані результати свідчать про необхідність інтегрального підходу до антикризового управління, що поєднує економічні, соціальні та політичні аспекти. Важливу роль відіграють раннє виявлення криз, розробка сценаріїв розвитку подій та координація дій на різних рівнях управління. Крім того, дослідження підкреслює необхідність постійного навчання та адаптації до нових викликів. Особливу увагу приділено механізмам запобігання кризам та мінімізації їх наслідків, а також вивченню впливу криз на різні сектори економіки та суспільства. Аналіз показав, що успішні стратегії антикризового управління включають не лише економічні заходи, але й соціальні ініціативи, спрямовані на підтримку найбільш вразливих верств населення, та політичні реформи, що забезпечують стабільність і передбачуваність управлінських рішень. Висновки дослідження підкреслюють важливість мультидисциплінарного підходу до розробки та впровадження антикризових стратегій, а також необхідність міжнародного співробітництва для обміну досвідом та координації дій.

Ключові слова: системний підхід, порівняльний аналіз, стійкість, економічна криза, політична криза.

Epistemological aspects of the crisis phenomenon and the nature of crisis management in the comparative analysis of EU countries

Huriev Vladyslav

PhD student of Departments of Management and Administration of the Karazin School of Business, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine, <https://orcid.org/0009-0000-2667-0633>

Uvarov Ihor

PhD student of Departments of Management and Administration of the Karazin School of Business, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0003-0128-6656>

Oleksii Vasyliev

Professor of Departments of Management and Administration of the Karazin School of Business, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0003-1819-6761>

Abstract: *The article is dedicated to the study of the epistemological aspects of the crisis phenomenon and the nature of crisis management through a comparative analysis of EU countries. The research aims to analyze the epistemological aspects of crises and the effectiveness of crisis management in EU countries to develop universal models and recommendations for enhancing the resilience of economies to crisis phenomena. A comprehensive approach was used for the study, including an analysis of scientific literature, a comparative study of the policies of different EU countries, and expert evaluations. Quantitative and qualitative analysis methods were applied for data analysis. The research revealed that the effectiveness of crisis management depends on a complex set of factors, including institutional capacity, the level of social cohesion, decision-making speed, and economic flexibility. The comparative analysis of EU countries allowed*

for the identification of best practices and the detection of gaps in crisis management. The results indicate the necessity of an integrated approach to crisis management that combines economic, social, and political aspects. Early crisis detection, scenario development, and coordination of actions at various management levels play crucial roles. Additionally, the study emphasizes the need for continuous learning and adaptation to new challenges. Special attention is given to mechanisms for crisis prevention and the minimization of their consequences, as well as the study of the impact of crises on various sectors of the economy and society. The analysis showed that successful crisis management strategies include not only economic measures but also social initiatives aimed at supporting the most vulnerable segments of the population and political reforms that ensure stability and predictability in managerial decisions. The research conclusions underscore the importance of a multidisciplinary approach to the development and implementation of crisis management strategies, as well as the need for international cooperation to exchange experiences and coordinate actions.

Keywords: *systemic approach, comparative analysis, resilience, economic crisis, political crisis.*

Постановка проблеми. Проблематика антикризового управління в умовах глобалізації та інтеграційних процесів стає все гострішою. Економічні кризи, політичні потрясіння, природні катаклізми та пандемії здатні дестабілізувати навіть найрозвиненіші економіки. Глибоке розуміння гносеологічних аспектів кризи та ефективних механізмів антикризового управління є необхідним для забезпечення стійкості та розвитку суспільства. Одним з ключових питань є виявлення закономірностей виникнення, розвитку та подолання криз в країнах Європейського Союзу. Незважаючи на значну кількість досліджень, питання про те, як країни ЄС реагують на кризи, які фактори впливають на ефективність антикризових заходів, залишається недостатньо дослідженим. Пропоноване дослідження

спрямоване на заповнення цієї прогалини шляхом: глибокого аналізу теоретичних засад антикризового управління для систематизації та критичної оцінки існуючих концепцій; порівняльного аналізу досвіду країн ЄС для виявлення спільних рис і відмінностей у підходах до антикризового управління; ідентифікації факторів, що впливають на ефективність антикризових заходів; розробки пропозицій щодо вдосконалення системи антикризового управління на рівні окремих країн та ЄС в цілому. Результати дослідження можуть бути використані для розробки ефективних стратегій антикризового управління, вдосконалення механізмів на рівні держави, регіону та підприємства, ухвалення обґрунтованих управлінських рішень в умовах кризи, та посилення міжнародного співробітництва з урахуванням досвіду різних країн ЄС. Запропоноване дослідження є актуальним і науково обґрунтованим, оскільки воно спрямоване на вирішення важливої проблеми – підвищення ефективності антикризового управління в умовах глобалізації та інтеграційних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання антикризового управління в Європейському Союзі привертає значну увагу науковців. Наприклад, SAPEA (2022) у роботі «Strategic crisis management in the European Union» висвітлюються стратегічні аспекти управління кризами, підкреслюючи важливість науково обґрунтованих підходів для ефективного подолання кризових ситуацій. Дослідження акцентує увагу на необхідності інтеграції наукових знань у процес прийняття рішень, що є критичним для успішного антикризового управління [12]. Kreuder-Sonnen та ін. (2022) у статті "EU Crisis Management" аналізують різні аспекти управління кризами в ЄС, наголошуючи на складності та багатогранності цього процесу. Автори звертають увагу на необхідність міжінституційної координації та співпраці для ефективного управління кризовими явищами [9]. Voin та Rhinard (2022) розглядають ефективність антикризового управління під час пандемії COVID-19, акцентуючи увагу на недоліках та досягненнях у цьому процесі. Вони вказують на важливість адаптивності та гнучкості у відповідях на

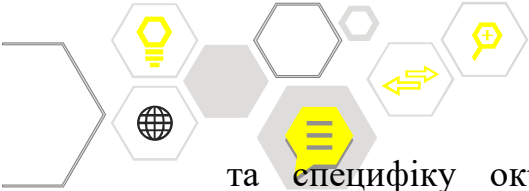

кризові виклики [2]. Council Implementing Decision (EU) 2018/1993 (2018) визначає інтегровані політичні кризові реакції ЄС, підкреслюючи важливість політичної координації та чіткого регулювання для успішного подолання криз. Цей документ є ключовим для розуміння нормативної бази антикризового управління в ЄС [4]. European Commission (2022) у документі «Proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council establishing a single market emergency instrument» пропонуються нові інструменти для забезпечення стабільності єдиного ринку в умовах криз. Цей підхід підкреслює важливість економічної стабільності як фундаменту для ефективного антикризового управління [5]. Ferrara та Kriesi (2021) аналізують вплив кризових тисків на європейську інтеграцію, наголошуючи на необхідності зміцнення єдності та співпраці серед країн-членів ЄС. Вони підкреслюють, що кризи можуть виступати як каталізатори для подальшої інтеграції [6]. Gigliotti (2020) досліджує соціальну конструкцію криз, звертаючи увагу на відмінності у сприйнятті та реальності кризових явищ. Це дослідження підкреслює важливість комунікаційних стратегій в антикризовому управлінні [7]. Jones та ін. (2021) аналізують, як кризи впливають на процеси європейської інтеграції. Ці дослідники підкреслюють, що навіть невдалі спроби управління кризами можуть сприяти подальшому розвитку інтеграційних процесів [8]. Laffan (2014) розглядає процеси фреймінгу кризи єврозони, підкреслюючи важливість правильного визначення проблем для ефективного антикризового управління. Вона зазначає, що неправильне розуміння проблеми може призвести до неадекватних рішень [10]. Schramm (2023) аналізує роль Франції та Німеччини в управлінні великими кризами європейської інтеграції. Автор підкреслює важливість двостороннього лідерства в критичні моменти [13]. Smeets та Beach (2021) досліджують нові міжінституційні динаміки в управлінні кризовими реформами, підкреслюючи важливість співпраці між різними інституціями [14]. Zeitlin et al. (2019) розглядають ЄС в умовах численних криз, аналізуючи процеси інтеграції та політизації. Вони

підкреслюють, що багатокризова природа сучасного ЄС вимагає нових підходів до управління [15]. Пропонуючи нову концепцію глобального контрциклічного управління, засновану на ідеї гештальту, Поручник та співавтори (2021) підкреслюють, що глобальна економічна криза 2020 року була результатом складного переплетення економічних, політичних та соціальних факторів, що потребує системного підходу [11]. Цей підхід, на думку авторів, дозволить ефективніше реагувати на майбутні кризи. Berger та Wortmann (2020) демонструють, що глобальні економічні шоки впливають на різні країни неоднаково, оскільки вони належать до різних груп з точки зору економічної структури, інституційних особливостей та інших факторів. Це свідчить про необхідність розробки більш диференційованих підходів до управління економічними кризами на рівні окремих країн та регіонів [1]. Стаття Bordo та Helbling (2003) аналізує, як зміни у глобальній економіці вплинули на синхронізацію національних бізнес-циклів, що є ключовим для розуміння способів, якими різні країни ЄС можуть узгоджувати свої економічні політики у відповідь на кризові явища [3]. Дослідження показує, що зростання економічної інтеграції сприяє більшій синхронізації бізнес-циклів, що може полегшити координацію антикризових заходів між державами-членами ЄС.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну кількість досліджень, існують прогалини у розумінні комплексного підходу до антикризового управління. Зокрема, недостатньо досліджені гносеологічні аспекти кризи та їх вплив на ефективність антикризового управління. Наше дослідження прагне заповнити ці прогалини шляхом проведення глибокого аналізу гносеологічних аспектів феномену кризи та природи антикризового управління на основі порівняльного аналізу країн ЄС. Різні країни ЄС мають свої унікальні підходи до антикризового управління, що може призводити до конфліктів та розбіжностей у тлумаченнях та ефективності заходів. Наше дослідження спрямоване на розробку уніфікованого підходу, який враховує гносеологічні аспекти кризи

та специфіку окремих країн, що дозволить підвищити ефективність антикризового управління та зменшити конфлікти.

Метою статті є дослідження гносеологічних аспектів феномену кризи та природи антикризового управління на основі порівняльного аналізу країн ЄС для виявлення ефективних стратегій управління кризами.

Виклад основного матеріалу. Генезис походження слова «криза» та його гносеологічні аспекти в контексті феномену кризи полягають у наступному. Слово «криза» має давню історію і походить від грецького слова «κρίσις» (krisis), що означає «вибір», «рішення», «переломний момент». В античній філософії криза розглядалася як момент переходу від одного стану до іншого, як точка біфуркації, яка вимагає прийняття важливого рішення. З часом значення слова «криза» розширилося і почало асоціюватися з небезпекою, загрозою, катастрофою. У сучасній мові криза часто розуміється як гостра соціальна, економічна або політична ситуація, що характеризується нестабільністю, невизначеністю і загрозою руйнування існуючої системи [2].

Гносеологічні аспекти феномену кризи базуються на використанні гносеології як науки. Гносеологія – це філософська дисципліна, що вивчає природу пізнання. У контексті феномену кризи гносеологічні аспекти пов'язані з такими питаннями:

- Розуміння природи кризи. Відповідь на запитання: що таке криза? Які її основні характеристики? Як відрізнити кризу від звичайних проблем?
- Пізнання кризи з метою розуміння як ми пізнаємо кризу? Які методи і інструменти використовуються для її аналізу та прогнозування?
- Дослідження моделей кризи. Визначення які теоретичні моделі кризи існують. Як вони допомагають зрозуміти природу і динаміку кризових явищ?

Подальше визначення яким чином знання про кризу впливають на розробку і впровадження ефективних стратегій антикризового управління.

Досі існують певні гносеологічні проблеми дослідження кризи [7].

- Визначення багатоаспектності і складності феномену кризи. Криза – це комплексне явище, яке охоплює економічні, соціальні, політичні та інші сфери суспільного життя. Це ускладнює її однозначне визначення і аналіз.

- Феномен кризи володіє нелінійністю і непередбачуваністю. Розвиток кризи часто має нелінійний характер, що ускладнює прогнозування її наслідків.

- Наявність суб'єктивності оцінок. Оцінка ситуації як кризи залежить від багатьох факторів, включаючи індивідуальні особливості сприйняття, культурні контексти, політичні інтереси тощо.

- Кризі притаманні певна динамічність. Тобто, криза – це процес, який постійно змінюється. Тому знання про кризу, отримані в один момент часу, можуть бути неактуальними в інший.

Таким чином, генезис слова «криза» відображає еволюцію уявлень про це явище. Сьогодні криза розглядається як складний і багатогранний феномен, що вимагає комплексного дослідження. Гносеологічні аспекти кризи пов'язані з пізнанням її природи, розробкою теоретичних моделей і розробкою ефективних стратегій управління. Розуміння гносеологічних особливостей кризи є необхідною умовою для успішного подолання кризових ситуацій.

Зміни парадигм і підходів до самої природи кризових явищ полягає у наступному. Поняття "криза" протягом історії зазнавало значних трансформацій, відображаючи еволюцію суспільства, економіки та політики. Змінювалися не лише масштаби і форми криз, але й наше розуміння їхніх причин, наслідків та способів подолання. Це відображає еволюцію знань, зміну соціально-економічних умов та розвиток наукових теорій. Історичну еволюцію уявлень про кризу можна умовно поділити на 5 глобальних етапів [11].

Перший етап – період античності. В цей період криза розглядалася як переломний момент, який вимагає мудрого рішення. Філософи акцентували увагу на моральному виборі індивіда в умовах кризи.

Другий етап – середньовіччя. В цей період криза часто асоціювалася з божественним покаранням за гріхи людей.

Третій етап – так званий «Новий час» (XV-XVI ст. – кінець XIX ст.). З розвитком наукового знання в цей період криза стала розглядатися як природний процес, який можна пояснити раціональними причинами.

Четвертий етап – XX століття. В цей період кризи XX століття (світові війни, економічні кризи) призвели до переосмислення природи кризи. В цей період виникли нові наукові дисципліни, присвячені вивченню кризових явищ. Марксизм і кейнсіанство стали домінуючими ідеологіями, які вплинули на розуміння причин і способів подолання криз.

П'ятий етап – XXI століття. Сучасні уявлення про кризу характеризуються більшою складністю і динамічністю. Глобалізація і технологічний прогрес призвели до появи нових типів криз, які вимагають нових підходів до управління.

Аналіз відмінностей в уявленнях про кризу в періоди античності, середньовіччя, Новий час, XX та XXI століттях наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльна таблиця еволюції уявлень про кризу

Період	Основні уявлення про кризу	Причини кризи
Античність	Переломний момент, вибір, доля. Криза як випробування для індивіда і суспільства.	Божественне втручання, людські помилки, порушення природного порядку.
Середньовіччя	Божественне покарання за гріхи, порушення божественного порядку.	Гріхи людей, відступ від віри, природні катаклізми.
Новий час	Природний процес, який можна пояснити раціонально. Криза як результат суперечностей у суспільстві.	Соціальні протиріччя, економічні дисбаланси, політичні інтриги.
XX століття	Циклічність, великі потрясіння, результат внутрішніх протиріч капіталізму (марксизм), необхідність державного втручання (кейнсіанство).	Економічні кризи, світові війни, революції.
XXI століття	Глобалізація, взаємозалежність, нелінійність, комплексність, стійкість.	Економічні, соціальні, політичні, екологічні, технологічні фактори.

Джерело: узагальнено автором на основі [3, 6, 10, 11]

Аналіз зміни парадигм і підходів до природи кризових явищ наведений у таблиці 2.

Таблиця 2

Зміна парадигм і підходів до природи кризових явищ

Історичний період	Основні парадигми та підходи	Причини кризи
1	2	3
Античність	Космічний порядок, божественне втручання, циклічність історії. Криза як порушення гармонії.	Гріхи людей, гнів богів, порушення природного порядку.
Середньовіччя	Релігійний світогляд, божественне покарання. Криза як знак божої волі.	Гріхи людей, відступ від віри, природні катаклізми.
Новий час	Раціоналізм, науковий прогрес. Криза як наслідок соціальних протиріч.	Соціальні нерівності, економічні кризи, політичні інтриги.
XX століття	Ідеологічні протистояння, світові війни, економічні кризи. Криза як результат системних протиріч.	Економічні цикли, ідеологічні протистояння, політичні конфлікти.
XXI століття	Глобалізація, взаємозалежність, нелінійність, комплексність. Криза як результат взаємодії багатьох факторів.	Економічні, соціальні, політичні, екологічні, технологічні фактори.

Джерело: узагальнено автором на основі [3, 6, 10, 11]

В таблиці 2 наведена модель, яка відображає загальні тенденції зміни парадигм і підходів до природи кризових явищ. Кожен історичний період має свої особливості, і поняття «кризи» в різних культурах і суспільствах може інтерпретуватися по-різному.

Аналіз змін має декілька напрямків:

Перший напрямок аналізу пояснює зміну парадигм і підходів до природи кризових явищ від релігійного до наукового пояснення. З часом відбувається відмова від пояснення криз божественними силами, переходячи до наукових і раціональних підходів.

Другий напрямок пояснює зміну парадигм і підходів від індивідуальної до системної відповідальності. Тобто, відповідальність за кризу переноситься з індивіда на суспільство, систему.

Третій напрямок пояснює зміну парадигм і підходів від циклічності до нелінійності. Розуміння кризи як лінійного процесу змінюється на розуміння її як динамічної, непередбачуваної системи.

Четвертий напрямок пояснює зміну парадигм і підходів від локальних до глобальних криз тим, що з розвитком глобалізації кризи набувають все більш глобального характеру.

П'ятий напрямок пояснює зміну парадигм і підходів від однофакторних до багатофакторних пояснень, тобто причини криз стають все більш складними і багатогранними.

Сучасні гносеологічні погляди на природу криз являють собою розширене та глибоке осмислення кризових явищ з урахуванням розвитку наукових знань, технологій та соціально-економічних змін. Ці погляди інтегрують різноманітні теоретичні підходи і практичні дослідження для кращого розуміння природи криз та їхніх наслідків [10].

Ключовими аспектами сучасних гносеологічних поглядів на природу криз є наступні.

- Системний і комплексний підхід. Сучасна гносеологія криз акцентує увагу на системному і комплексному підходах, які розглядають кризи як результат складних взаємодій між різними елементами системи. За цим підходом, кризи виникають не лише через внутрішні порушення або аномалії, але й через вплив численних зовнішніх факторів, що взаємодіють між собою. Системний підхід дозволяє виявити не лише прямі причини кризових явищ, але й більш глибокі зв'язки та механізми, що їх обумовлюють.

- Теорія складності і адаптації відіграє важливу роль у сучасних гносеологічних поглядах на кризи. Вона підкреслює, що кризи часто є наслідком динамічних і непередбачуваних процесів, які виходять за рамки традиційних моделей управління і контролю. Організації та системи, що функціонують в умовах невизначеності і змінюваного середовища, потребують адаптивних механізмів для ефективного управління кризами. Цей підхід акцентує увагу на гнучкості, самоорганізації та здатності систем до швидкої адаптації.

- Глобальний і мультидисциплінарний підхід. Сучасні ґносеологічні погляди на природу криз також відзначаються глобальним і мультидисциплінарним підходами. Глобалізація привела до того, що кризи можуть мати далекосяжні наслідки, які не обмежуються національними або локальними межами. Мультидисциплінарний підхід, що інтегрує економічні, соціальні, екологічні та політичні аспекти, дозволяє краще зрозуміти взаємозв'язки між різними типами криз і їхніми наслідками. Це підходить для комплексного аналізу та розробки стратегії для реагування на глобальні кризи.

- Соціально-конструктивістський підхід фокусується на тому, як соціальні уявлення, норми і дискурси формують розуміння і сприйняття кризових явищ. Згідно з цим підходом, кризи не є об'єктивними реальностями, а є конструкціями, що формуються через соціальні взаємодії та інтерпретації. Це підкреслює важливість розгляду соціальних і культурних контекстів при аналізі криз та їхніх впливів на різні соціальні групи.

- Екологічний підхід акцентує увагу на взаємозв'язках між соціальною і природною системами, особливо в контексті екологічних криз. Цей підхід визнає, що кризи можуть мати серйозні наслідки для навколишнього середовища і що ці екологічні проблеми можуть, у свою чергу, впливати на соціально-економічні системи. Розуміння цих взаємозв'язків є критично важливим для розробки ефективних стратегій управління і запобігання екологічним кризам.

- Когнітивний підхід зосереджується на тому, як людські уявлення, сприйняття та прийняття рішень впливають на виникнення і подолання криз. Цей підхід вивчає, як когнітивні обмеження і психологічні чинники можуть впливати на реакцію на кризові ситуації і управлінські стратегії. Це включає в себе аналіз когнітивних упереджень, психологічних бар'єрів та способів подолання інформаційної асиметрії.

Сучасні погляди на кризи характеризуються комплексністю і міждисциплінарністю. Акцент робиться на системному аналізі, динамічних

процесах і ролі соціальних факторів. Важливим є розуміння глобальних взаємозв'язків і необхідності адаптації до змін. Кожен підхід має свої переваги і обмеження, тому для ефективного аналізу криз необхідно використовувати їх комбінацію [9].

Загалом, сучасні гносеологічні погляди на природу криз підкреслюють їхню складність, динамічність і багатогранність. Ці підходи допомагають глибше зрозуміти механізми кризових явищ та розробити ефективні стратегії для їх управління і подолання (таблиця 3).

Таблиця 3

Порівняльний аналіз сучасних гносеологічних поглядів на природу криз

Підхід	Основні характеристики	Акценти	Переваги	Обмеження
Системний і комплексний	Розгляд кризи як результату взаємодії елементів системи.	Внутрішні та зовнішні фактори, зв'язки, механізми.	Глибоке розуміння причин, комплексний аналіз.	Складність моделювання, велика кількість змінних.
Теорія складності і адаптації	Динамічність, непередбачуваність, адаптація.	Гнучкість, самоорганізація, швидка адаптація.	Актуальність для швидкозмінних середовищ.	Труднощі прогнозування, необхідність постійної адаптації моделей.
Глобальний і мультидисциплінарний	Взаємозв'язки між різними типами криз, глобальні наслідки.	Економічні, соціальні, екологічні, політичні аспекти.	Комплексний аналіз, розуміння глобальних наслідків.	Складність інтеграції різних дисциплін.
Соціально-конструктивістський	Соціальні уявлення, норми, дискурси.	Роль соціальних конструкцій, інтерпретації.	Підкреслення ролі соціальних факторів, важливість контексту.	Труднощі об'єктивного аналізу.
Екологічний	Взаємозв'язки між соціальною і природною системами.	Екологічні наслідки криз, взаємодія з природою.	Важливість екологічного фактора, довгострокова перспектива.	Складність кількісної оцінки екологічних наслідків.
Когнітивний	Людські уявлення, сприйняття, рішення.	Когнітивні обмеження, психологічні чинники.	Розуміння ролі людського фактора, розробка ефективних стратегій комунікації.	Складність вимірювання когнітивних процесів.

Джерело: узагальнено автором на основі [3, 6, 9, 12]

Аналіз гносеологічних аспектів феномену кризи та природи антикризового управління на основі порівняльного аналізу країн ЄС дозволяє виділити кілька ключових висновків. По-перше, ефективне антикризове управління потребує інтеграції міждисциплінарних знань та використання сучасних технологій. По-друге, інституційна спроможність та координація між різними рівнями влади є критичними для успішного подолання кризових ситуацій. По-третє, необхідність подальших реформ та адаптації існуючих механізмів управління є ключовим завданням для підвищення стійкості країн до криз. Гносеологічні аспекти феномену кризи на прикладі світу та різних країн наведено в таблиці 4.

Таблиця 4

Порівняльний аналіз глобальних криз: причини, наслідки та уроки

Період	Країна	Тип кризи	Ключові причини кризи	Заходи для подолання кризи	Гносеологічні уроки
1929 - 1939	США	Економічна	Перенасичення ринку, крах фондового ринку, банківські паніки	Новий курс (New Deal), створення соціальних програм	Необхідність державного втручання для стабілізації економіки; важливість соціальних програм
1973	Світ	Нафтова	Ембарго на експорт нафти країнами ОПЕК	Пошук альтернативних джерел енергії, підвищення енергоефективності	Залежність від одного джерела енергії може призвести до глобальної нестабільності
1997	Південно-Східна Азія	Фінансова	Спекулятивні інвестиції, відтік капіталу, девальвація валют	Фінансова допомога МВФ, структурні реформи	Важливість фінансової стабільності та регулювання міжнародного капіталу
2008 - 2012	США, ЄС	Фінансова	Нераціональна іпотечна політика, спекуляції на фінансових ринках	Стимулювання економіки, реформування фінансового сектору	Недостатня регуляція фінансових ринків може призвести до системних криз
2010 - 2015	Європейський Союз	Боргова	Надмірне запозичення, низька продуктивність економіки	AUSTERITY, фінансова допомога від ЄС та МВФ	Фінансова інтеграція без відповідної координації може створити серйозні ризики
2020 - 2022	Світ	Пандемія COVID-19	Вірус SARS-CoV-2, глобальне поширення	Локдауни, масова вакцинація, економічні стимули	Важливість готовності до глобальних пандемій та швидкої реакції охорони здоров'я
2022 - до теперішнього часу	Україна, Європейський Союз	Війна	Військова агресія Росії проти України	Міжнародна військова допомога, економічні санкції, гуманітарна підтримка	Важливість міжнародної солідарності та підтримки суверенітету; вплив війни на глобальну безпеку і економіку

Джерело: [4, 5, 9,12]

Таблиця 4 надає цінний огляд кількох значущих глобальних криз ХХ-ХХІ століть. Вона дозволяє виявити загальні закономірності та відмінності в причинах, наслідках та заходах реагування на ці кризи. Ключові висновки з таблиці 4 наступні. Кризи мають різноманітні причини та можуть бути спровоковані різними факторами: від економічних (перенасичення ринку, спекуляції) до політичних (військова агресія) та природних (пандемія). В більшості випадків сучасні кризи мають глобальний характер, впливаючи на економіку, політику та суспільство в різних країнах. У більшості випадків ефективне подолання кризи вимагає активного втручання держави та міжнародної співпраці. Для адаптації до нових викликів також необхідна розробка нових підходів та інструментів для її подолання. Кожна криза несе певні гносеологічні уроки, які необхідно не тільки освоїти, а й врахувати. Першим головним гносеологічним уроком є врахування того факту, що глобальна економіка нестабільна. Тобто, світова економіка є вразливою до шоків і вимагає постійного моніторингу та адаптації. Другим гносеологічним уроком є необхідність постійної профілактики, тобто запобігання кризам є більш ефективним, ніж боротьба з їхніми наслідками. Третім гносеологічним уроком є з'ясування факту, що міцні інституції та ефективні регуляторні механізми є ключовими для стабільності економіки. Четвертим гносеологічним уроком є необхідність урахування між залежності країн. Ця взаємопов'язаність призводить до того, що кризи в одній країні можуть мати глобальні наслідки. І останній та самий важливий гносеологічний урок втілюється у необхідності постійного навчання, тобто кожна криза є новим викликом, який вимагає від політиків, економістів та інших експертів постійного навчання і адаптації. Тобто, таблиця 1 надає цінну інформацію для розуміння природи криз та розробки ефективних стратегій їх подолання. Аналіз представлених даних свідчить про необхідність комплексного підходу до вирішення глобальних проблем, що вимагає міжнародної співпраці, інноваційних рішень та постійного навчання.

На підставі даного аналізу можна зробити наступне визначення кризи. Криза - це складний, багатогранний процес, що характеризується різким погіршенням стану соціально-економічної, політичної або екологічної системи, який викликає значні негативні наслідки для функціонування та розвитку суспільства. Вона виникає внаслідок сукупності внутрішніх і зовнішніх факторів, які порушують баланс і стабільність системи, та вимагає невідкладних, комплексних заходів для запобігання, мінімізації або подолання її негативних ефектів.

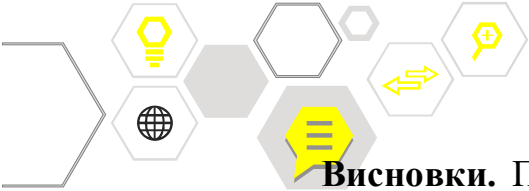
Рис. 1. Класифікація криз за окремими критеріями

Джерело: розробка авторів

Рисунок 1 пропонує детальну та багатовимірну класифікацію криз, що дозволяє систематизувати різноманітні кризові ситуації, які можуть виникати в суспільстві та економіці. Виділені критерії – масштаб прояву,

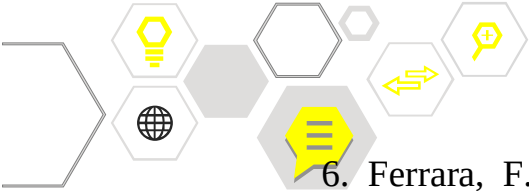
рівень проблематики, циклічність та масштаб охоплення – дають змогу аналізувати кризи з різних ракурсів і виявляти їхні специфічні характеристики. За масштабом прояву кризи поділяються на світові, які охоплюють значну частину світу або навіть всю планету (наприклад, фінансова криза 2008 року, пандемія COVID-19); регіональні, які впливають на певний регіон або групу країн (наприклад, європейська боргова криза); національні, які обмежуються межами однієї країни (наприклад, економічна криза в Аргентині 2001 року). За рівнем проблематики кризи поділяються на макрокризи, які характеризуються великими масштабами і зачіпають фундаментальні аспекти економіки або суспільства та мікрокризи, пов’язані з окремими проблемами, але можуть ескалувати і перерости в макрокризи. За критерієм циклічності цикли бувають короткими, пов’язаними з кон’юнктурними коливаннями економіки, середніми, які можуть бути пов’язаними з інвестиційними циклами або зміною технологічного укладу та довгими, пов’язаними з глибокими структурними змінами в економіці і суспільстві. За масштабом охоплення кризи поділяються на структурні, що порушують баланс між різними секторами економіки та системними, що зачіпають всі сфери суспільства і виявляють глибокі протиріччя в системі. Перевагами запропонованої класифікації є можливість систематизації знань, що дозволяє структурувати різноманітні кризові ситуації; можливість аналізувати причини, що сприяє виявленню причинних зв’язків між різними типами криз; можливість знаходження стратегій подолання, що допомагає розробити відповідні стратегії для різних типів криз та можливість використання для прогнозування можливих криз. Представлена класифікація є корисним інструментом для аналізу кризових ситуацій. Вона дозволяє систематизувати знання про кризи, виявляти їхні спільні риси та відмінності, а також розробляти ефективні стратегії їх подолання. Однак, слід зазначити, що реальні кризи часто мають комплексний характер і можуть поєднувати в собі ознаки різних типів. Тому, при аналізі конкретної кризи необхідно враховувати всю сукупність факторів, що впливають на її розвиток.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило, що феномен кризи є складним і багатограним, що вимагає комплексного гносеологічного аналізу. Порівняльне дослідження країн ЄС дозволило виявити як загальні закономірності розвитку криз, так і специфічні особливості, зумовлені різними історичними, культурними та економічними факторами. Дослідження показало, що гносеологічні підходи до розуміння кризи еволюціонували з часом. Якщо раніше переважали лінійні моделі, що передбачали циклічний розвиток економіки, то сучасні дослідження все більше звертають увагу на нелінійні процеси та роль випадкових факторів.

Список використаних джерел

1. Berger, T., & Wortmann, M. (2020). Global vs. group-specific business cycles: the importance of defining the groups. *Macroeconomic Dynamics*, 26(1), 49–71. <https://doi.org/10.1017/s1365100520000048> (дата звернення: 05.08.2024)
2. Boin, A., and Rhinard, M. (2022). Crisis management performance and the European Union: the case of COVID-19. *Journal of European Public Policy*, 30(4), 655–675. <https://doi.org/10.1080/13501763.2022.2141304> (дата звернення: 28.07.2024).
3. Bordo, M. D., & Helbling, T. (2003). Have National Business Cycles Become More Synchronized? https://www.nber.org/system/files/working_papers/w10130/w10130.pdf (дата звернення: 05.08.2024)
4. Council Implementing Decision (EU) 2018/1993 of 11 December 2018 on the EU Integrated Political Crisis Response Arrangements. (2018). *Official Journal of the European Union*, L 320/28. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32018D1993> (дата звернення: 28.07.2024).
5. European Commission. (2022). Proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council establishing a single market emergency instrument and repealing Council Regulation No (EC) 2679/98 (2022/0278(COD)). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0459> (дата звернення: 28.07.2024).

6. Ferrara, F. M., and Kriesi, H. (2021). Crisis pressures and European integration. *Journal of European Public Policy*, 29(9), 1351–1373. <https://doi.org/10.1080/13501763.2021.1966079>. (дата звернення: 28.07.2024)

7. Gigliotti, R. A. (2020). The perception of crisis, the existence of crisis: navigating the social construction of crisis. *Journal of Applied Communication Research*, 48(5), 558–576. <https://doi.org/10.1080/00909882.2020.1820553> (дата звернення: 28.07.2024).

8. Jones, E., Kelemen, R. D., and Meunier, S. (2021). Failing forward? Crises and patterns of European integration. *Journal of European Public Policy*, 28(10), 1519–1536. <https://doi.org/10.1080/13501763.2021.1954068> (дата звернення: 28.07.2024).

9. Kreuder-Sonnen, C., Schmidt, V.A., Séville, A., Ryde, A.W. (ed.), White, J. (2022). *EU Crisis Management*. Publisher: Swedish Institute for European Policy Studies (Sieps) ISBN: 978-91-89498-02-0. https://www.researchgate.net/publication/360540353_EU_Crisis_Management (дата звернення: 28.07.2024).

10. Laffan, B. (2014). Framing the Crisis, Defining the Problems: Decoding the Euro Area Crisis. *Perspectives on European Politics and Society*, 15(3), 266–280. <https://doi.org/10.1080/15705854.2014.912395> (дата звернення: 28.07.2024).

11. Poruchnyk, A., Kolot, A., Mielcarek, P., Stoliarchuk, Y., & Ilnytsky, D. (2021). Global economic crisis of 2020 and a new paradigm of countercyclical management. *Problems and Perspectives in Management*, 19(1), 397–415. [https://doi.org/10.21511/ppm.19\(1\).2021.34](https://doi.org/10.21511/ppm.19(1).2021.34) (дата звернення: 05.08.2024)

12. SAPEA, Science Advice for Policy by European Academies. (2022). *Strategic crisis management in the European Union*. Berlin: SAPEA. <https://doi.org/10.26356/crisismanagement>. (дата звернення: 28.07.2024).

13. Schramm, L. (2023). Bilateral leadership in critical moments: France, Germany, and the management of major European integration crises. *Comparative European Politics*, 22(2), 170–191. <https://doi.org/10.1057/s41295-023-00344-6> (дата звернення: 28.07.2024).

14. Smeets, S., and Beach, D. (2021). 'It takes three to tango': new inter-institutional dynamics in managing major crisis reform. *Journal of European Public Policy*, 29(9), 1414–1432. <https://doi.org/10.1080/13501763.2021.1958904> (дата звернення: 28.07.2024).

15. Zeitlin, J., Nicoli, F., & Laffan, B. (2019). Introduction: the European Union beyond the polycrisis? Integration and politicization in an age of shifting cleavages. *Journal of European Public Policy*, 26(7), 963–976. <https://doi.org/10.1080/13501763.2019.1619803> (дата звернення: 28.07.2024).